

Ђорђе Бубало*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

КАДА ЈЕ ВЕЛИКИ ЖУПАН СТЕФАН НЕМАЊИЋ ИЗДАО ПОВЕЉУ МАНАСТИРУ ХИЛАНДАРУ? **

Апстракт

У раду се подвргавају критици досадашњи предлози датирања повеље великог жупана Стефана Немањића Хиландару у раздобље после смрти Симеона Немање, а најдаље до преноса његових моштију из Хиландара у Студеницу (1199–1202. или 1199–1207). Насупрот тим датирањима пружају се аргументи за датирање повеље у време после транслације Симеонових моштију, највероватније око 1207/1208. године.

Најстарија и најугледнија српска повеља Хиландарског архива – великог жупана Стефана Немањића којом поклања манастиру села у Хвосну и Зети – датирана је само месецом и даном (29. септембар).¹ Њена богата садржина (у којој подаци о правном чину имају скроман удео), истакнуто место у генези ктиторског житија Симеона Немање, књижевна вредност аренге и нарације, уз друге, не мање важне одлике, препоручили су је пажњи и уважавању истраживача различитих усмерења.²

* Ел. пошта: djbubalo@f.bg.ac.rs.

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије *Српска држава и друштво у изворима средњег века* (ев. бр. 147024).

¹ А. Соловјев, *Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200–1202*, Прилози КЈИФ 5 (1925) 62–89; Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгиевска; издање на српско-словенском Т. Јовановић, СКЗ, Београд 1999, 2–13. О поседима в. С. Ћирковић, *Хиландарски метох у Зети*, Хиландарски зборник 10 (1998) 145–152; М. Благојевић, *Хиландарски поседи на Косову и Метохији (XII–XV век)*, Хиландарски зборник 12 (2008) 18–20.

² Осим радова наведених у научном апарату в. С. Радојчић, *Хиландарска повеља Стефана Првовенчаног и мотив раја у српском минијатурном сликарству*, Хиландарски зборник 1 (1966) 41–50; В. Јерковић, *Језик повеље великог жупана Сте-*

Управо из тих разлога, опредељивање за одређени временски оквир у којем повеља треба да је настала утиче у великој мери на њено вредновање и употребу у истраживањима.

У науци је присутно више предлога датирања Стефанове повеље, а већини је заједничко да за доњу границу узимају годину Немањине смрти – 1199. или 1200.³ Горња граница се протеже од 1201/1202 (време када је Стефан отерао прву жену, Јевдокију, или почетак сукоба Стефана и Вукана) до 1206/1207 (пренос Симеонових моштију из Хиландара у Студеницу).⁴

Датирање које је својевремено предложио Александар Соловјев (1200–1202)⁵ широко је прихваћено у науци. Оно је толико пута преузимано и преношено у научним делима, обично без провере аргумената на којима је Соловјев заснивао свој предлог, да се данас узима као готова чињеница. Тамо пак где се његово датирање подвргава преиспитивању, критика је усмерена ка промовисању 1199, као године смрти Симеонове (Соловјев је држао да је у питању 1200. година) и ка померању времена настанка повеље ближе том догађају (1199. или 1200).⁶ *Terminus ante quem* – година 1202 – није се доводио у питање.

Соловјев је сматрао да је повеља могла настати најкасније 1202. „зато што се в. жупан Стефан пише у тој повељи *зет боговенчаног цара Алексија*. Као што је познато, већ је г. 1202–3 Стефан отерао своју супругу, а г. 1203 збачен је Алексије с престола. Мислим да после тих догађаја не би се Стефан писао зетом царским.“⁷ Соловјеву, штавише, за такву претпоставку није сметала чињеница да је Сава у Житију Симеоновом (за које је веровао да није могло настати пре 1215) за опис сабора на ком се Немања одрекао престола 1196. преузео основне елементе из Стефанове повеље, укључујући и текст о сродству с византиј-

фана Немањића манастиру Хиландару, Зборник МС за филологију и лингвистику 40–2 (1997) 123–139; В. Јерковић, *Синтаксичке одлике Хиландарске повеље Стефана Немањића*, Зборник МС за филологију и лингвистику 41–2 (1998) 19–33.

³ Изузев неколико усамљених случајева: Д. Анастасијевић, *Још о години смрти Немањине*, Глас СКА 92 (1913) 77–78 (1198–1199, за живота Симеонова); *Actes de Chilandar, deuxième partie. Actes slaves*, publiés par В. Korablev, Византийский временник 19 (1915) приложение, 371 (1198–1199).

⁴ Тако у издању Новаковића, *Законски споменици*, 385, рађеном на основу преписа и датирања Љ. Ковачевића.

⁵ А. Соловјев, *Хиландарска повеља*, 75–76.

⁶ Ф. Баришић, *Хронолошки проблеми око године Немањине смрти*, Хиландарски зборник 2 (1971) 48–49.

⁷ А. Соловјев, *Хиландарска повеља*, 76.

Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу Хиландару?

ским царем Алексијем III Анђелом.⁸ У оба случаја о том догађају говори се у историјској перспективи, али је Соловјев, претпостављам, сматрао да Сава у делу књижевног карактера није морао да води рачуна о тренутним политичким односима. Данас се узима да је до разлаза међу супружницима дошло већ 1200. или 1201,⁹ али је много важнија чињеница да у време када је Соловјев објавио повељу нису били откривени и публиковани натписи из Студенице и Милешеве, који сведоче о томе да се истицање родбинске везе с царем Алексијем III наставило у српској средини и пошто је она у стварности прекинута.¹⁰ У натпису из 1208/1209. са тамбура куполе Богородичине цркве у Студеници, откривеном и публикованом средином прошлог века, помиње се Стефан Немања као *сват цара грчкога кир Алексе*.¹¹ Читање остатака натписа уз владарске портрете у Милешеву и идентификовање насликаних ликова (трећа деценија XIII века) обављено је и објављено у више наврата између два рата, али тек 1938. публикован је већи део натписа уз лик Стефана Првовенчаног, *зета цара грчкога кир Алексија*.¹² Према томе, помињање цара Алексија III као Стефановог таста нема снагу поуздане хронолошке одреднице.

Рекао бих да се горња граница настанка повеље не може одржати на 1202. години и ако је повежемо с почетком сукоба Стефана и Вукана.¹³ У науци је присутно и мишљење¹⁴ да су се извесност грађанског

⁸ Исто, 86.

⁹ М. Ласкарис, *Византиске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926, 30–32.

¹⁰ О идејним основама истицања везе с византијским царем Алексијем Анђелом в. Б. Ферјанчић – Љ. Максимовић, *Свети Сава и Србија између Епира и Никеје*, Свети Сава у српској историји и традицији, Београд 1998, 21–22; Љ. Максимовић, „Византинизми“ краља Стефана Радослава, ЗРВИ 46 (2009) 139–147.

¹¹ С. Мандић – М. Лађевић, *Откривање и конзервирање фресака у Студеници*, Саопштења 1 (1956) 38–41; С. Мандић, *Древник. Записи конзерватора*, Београд 1975, 81–83.

¹² Ђ. Бошковић, *Неколико натписа са зидова српских средњовековних цркава*, Споменик СКА 87 (1938) 5. Ново читање натписа: В. Ј. Ђурић, *Српска династија и Византија на фрескама у манастиру Милешеву*, Зограф 22 (1992) 15–18; Ђ. Трифуновић, *Натписи уз портрете Немањића у манастиру Милешеву*, Књижевност и језик 39, 2–4 (1992) 98–99.

¹³ Д. Синдик, *Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 16. О грађанском рату у Србији почетком XIII века и околностима које су довеле до тога в. ИСН 1, 263–271 (С. Ћирковић).

¹⁴ С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 104, 105, 109.

рата или његово избијање одразили на измене у садржини Стефанове повеље у односу на повељу његовог оца истом манастиру (1198), на коју се готово у целости ослања.¹⁵ Но, чини ми се да у околностима отворене претње ратом угрожени владар неће бранити „легитимност свог спорног положаја“ идеолошким средствима, „у сакралној сфери“, већ, на првом месту, политиком и оружјем. Поруке о Стефановој духовној предности над Вуканом, изражене у једној манастирској даровници, тешко да су овога могле одвратити од наума да брату преотме престо, или оснажити положај оспореном. У раздобљу суревњивости међу браћом, с грађанским ратом као њеним све ближим исходом, изгледа мало вероватно да би Стефан поклатио Хиландару посед (Каменице–Момишићи у Зетској равници) у области којом је готово самостално владао његов брат, макар била и реч о старој Немањиној баштини.¹⁶

Пошто 1202. година није довољно чврста да послужи као *terminus ante quem*, морамо продужити до 1206/1207. године, до преноса Симеонових моштију из Хиландара у Студеницу, мада се предност мора дати овој другој, данас општеприхваћеној у науци.¹⁷ Из тог проширеног временског оквира морају се изоставити године грађанског рата, до средине 1205. Међутим, датирање Стефанове повеље у раздобље 1199–1207, као уосталом и оно пређашње, уже 1199–1202, суочава се с препреком коју су истраживачи настојали да премосте на сваки начин, чини ми се, без убедљивог и трајног успеха. Наиме, од осам пута, колико је Немања–Симеон поменут у повељи, на шест места је назван светим,¹⁸ што би упућивало на претпоставку да је Стефан издао повељу у време када је поступак Симеонове канонизације ушао у завршну фазу или је већ био окончан.¹⁹ У оба случаја, зацело тек после преноса Симеонових моштију у Србију 1207. Другим речима, година која је узимана за најсмелији *terminus ante quem* овим тумачењем постаје *terminus post quem*.

¹⁵ Р. Маринковић, *Почеци формирања српске биографске књижевности. Повеље о оснивању манастира Хиландара*, Прилози КЈИФ 39, 1–2 (1973) 3–19.

¹⁶ Уп. С. Ђирковић, *Хиландарски метох у Зети*, Хиландарски зборник 10 (1998) 149–150.

¹⁷ Љ. Максимовић, *О години преноса Немањиних моштију у Србију*, ЗРВИ 24–25 (1986) 437–442.

¹⁸ Д. Костић, *Учешће св. Саве у канонизацији св. Симеона*, Светосавски зборник 1, Београд 1936, 192.

¹⁹ О уврштењу Симеона у ред светитеља в. Д. Поповић, *Под окриљем светости*, Београд 2006, 27–73.

Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу Хиландару?

Несклад између Симеоновог епитета *свети* и датирања повеље пре 1207. А. Соловјев, а за њим и Д. Костић објашњавали су угледањем на византијске узор у састављању повеља и слободом Стефановом да као владар тим начином најави очево светитељство, за разлику од Саве који као духовно лице то није смео пре окончања поступка увршћења Симеона у светитеље.²⁰

Позивање на византијске дипломатичке узоре делује произвољно и свакако не почива на широј компаративној основи. Помињање претходника на трону као светих јавља се у српским повељама у два вида: 1) неодређеном – обично у синтагми *свети и правоверни цареви*, некадашњи хришћански владари чије примере побожне дарезљивости следи и аутор; 2) одређеном – када се говори о појединачним владарима. Према примерима које сам успео издвојити, увек је реч о оним владарима чији је процес канонизације окончан или светост потврђена знамењима и објављивањем након обредâ *elevatio* и *translatio*. Краљ Урош I више пута назива свог оца светим, а томе су претходиле две, можда и три транслације његових моштију.²¹ Стефан Дечански назива Милутина светим први и једини пут у Дечанској повељи (1330), иако је до његовог светитељског објављивања дошло најраније 1324,²² а у Душановим повељама и Законнику (чл. 79, 123, 152, 153) он се редовно назива светим краљем. Дечански се почиње наводити са епитетом *свети* у Душановим повељама од 1343, када су се његове мошти објавиле, мада су прославни списи за његов култ написани тек почетком XV века.²³ Врло је важна појава у вези с помињањем светог Симеона у Стефановој повељи то што се увек наглашава његов монашки статус, а не владарски. Он је благоверни и часни старац и монах. Подизање из првобитног гроба и пренос и полагање моштију у ново гробно место, као и објављивање мироточењем или другим чудима (обоје у Симеоновом случају) били су коначне и недвосмислене потврде светости, која је

²⁰ А. Соловјев, *Хиландарска повеља*, 77; Д. Костић, *Учешће св. Саве*, 191–193. И познији аутори углавном прихватају то објашњење.

²¹ С. Новаковић, *Законски споменици*, 593, 600; Д. Поповић, *Српски владарски гроб у средњем веку*, Београд 1992, 42–44, 69–70. Помиње се као свети и у наредним вековима, иако су списи посвећени прослављању његовог култа настали тек у XVII веку (Т. Јовановић, *Књижевна дело патријарха Пајсеја*, Београд 2001, 67–82).

²² F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 89; Г. Мак Данијел, *Генезис и састављање Даниловог зборника*, Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 220.

²³ Ж. Вујошевић, *Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму*, ССА 3 (2004) 45–69; Д. Поповић, *Под окриљем светости*, 143–183.

завршни облик добијала састављањем хагиолошких и литургијских списа за светитељско прослављање – житија и службе. За наш случај важна је чињеница, вишеструко потврђена у култној пракси код православних Срба у средњем веку, да се за признање светости није морало чекати на састављање службе и житија. Из примера Стефана Првовенчаног (монаха Симона) и Стефана Дечанског види се да је од објављивања светости до коначног уобличавања култа писањем литургијских списа могло проћи и више столећа. Према томе, о Симеону се може говорити као о светом већ након његове транслације и објављивања у новом гробу 1208/1209.²⁴

Што се тиче претпоставке да је Стефан као световно лице, за разлику од Саве, могао себи да дозволи да оца назива светим и пре то што се објавио, мислим да није оправдано на то питање гледати кроз категорије шта ко сме а шта не сме, подвлачењем разлике између лаика и црквених лица. Стефан као владар такође је морао да прилагоди свој положај и поступке улози коју је несумњиво имао уз брата у грађењу култа родоначелника династије Немањића. Због тога не видим разлог за његово самостално иступање, ни за преурањену најаву очеве светости, у време када ритам одвијања процеса Симеонове канонизације за цело још није био утврђен.

У тексту Стефанове повеље налази се још неколико појединости које упућују на време њеног издавања после 1207. Пре то што ће навести поклоне манастиру Стефан приповеда како је пожелео да га Христ удостоји да буде поклоник у Храму Богородице *и светилу неугашену бити ва храмје јеје и у гроба частнаго и благовернаго старца, господина ми светаго Симеона мниха*. И био је удостојен да манастиру буде, с оцем, ктитор и служитељ. Позната је пракса у хришћанској цркви штовања не само светитељских моштију већ и предмета с којима је свети долазио у додир. Светост и штовање првобитног гробног места Симеоновог у Хиландару вишеструко су потврђени у изворима.²⁵ Истицање гроба Симеоновог, а не моштију, као да указује на празно гробно место, на култ ктиторовог гроба, тј. на време после транслације у Студеницу.

²⁴ О времену објављивања Симеоновог у Студеници Ђ. Трифуновић, *О настанку списа Светога Саве у светлости неких агиолошких појединости*, Студеница у црквеном животу и историји српског народа, Београд 1987, 65–69, мада има и мишљења која прво суденичко мироточење стављају у 1207. године.

²⁵ Д. Војводић, *Хиландарски гроб светог Симеона Српског и његов сликани програм*, Хиландарски зборник 11 (2004) 27–61.

Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу Хиландару?

Иако је пренос моштију у нов, унапред припремљен гроб био један од најважнијих, у Симеоновом случају неопходан, корак у поступку његове канонизације, Хиландарци сигурно нису били превише ради да изгубе непосредну заштиту светог ктитора. Стефан зато обдарује манастир богатим поседима након Симеонове транслације, истичући своје наследно ктиторско право у повељи, управо да би надокнадио на неки начин Хиландару губитак. То се, чини ми се, настојало постићи и тиме што је непосредно предочена Симеонова светост кроз текст повеље требало да пружи и формалну потпору с највишег државног места за штовање светитељевог првобитног гроба. Штедро даривање Хиландара, издавање повеље којом се манастир учвршћује у положају наследне ктиторије Немањића, истицање Стефановог владарског легитимитета, који сада почива не само на очевом и бојјем благослову, већ и на идеји о праведном победнику у грађанском рату, располагање поседима у Зети – све су то последице и манифестације промењених околности у држави Стефана Немањића. А оне су обележене пре свега поновним успостављањем мира и слоге међу браћом, освештаним и учвршћеним над моштима њиховог оца.

Није искључена могућност да је Стефан издао повељу пошто се Вукан коначно повукао с власти у Зети. Као краљ последњи пут се помиње априла 1207. у уговору између Котора и Дубровника,²⁶ а из јула 1208. потиче први помен његовог сина, краља Ђорђа, који је наставио да влада, како изгледа, само у једном делу очеве државе.²⁷ Према томе, негде између априла 1207. и јула 1208. Вукан се повукао с престола, прешао у Рашку и као ктитор учествовао у осликавању очеве задужбине Студенице. Тамо је, према речима једног познијег извора, и сахрањен.²⁸

Најзад, не треба прећутати чињеницу да је Стефанова повеља послужила као непосредан књижевни извор Сави приликом састављања очевог житија,²⁹ а у њему се Симеон нигде не наводи са светачким епитетом.³⁰ То би се очекивало с обзиром на то да је Савино дело млађе по постанку и при томе зависно од Стефанове повеље. Савино дело је написано

²⁶ *Chronica ragusina Junii Resti (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)*, ed. Sp. Nodilo, Zagreb 1893, 75.

²⁷ А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 15–16; Ђ. Бубало, *Да ли су краљ Стефан Првовенчани и његов син Радослав били савладари?*, ЗРВИ 46 (2009) 214–217.

²⁸ Д. Поповић, *Средњовековни надгробни споменици у Студеници*, Студеница и византијска уметност око 1200. године, Београд 1987, 494–495; видети и нап 11.

²⁹ А. Соловјев, *Хиландарска повеља*, 82–89; Р. Маринковић, *Историја настанка Живота господина Симеона од светога Саве*, Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 201–213.

³⁰ Д. Костић, *Учешиће св. Саве*, 188–191.

као уводна глава Студеничког типика и има својства и функцију кти-торског житија. Иако је Сава завршио писање житија Симеоновог после преноса моштију, око 1208,³¹ то није хагиографски спис, светачко житије намењено прослављању светог, већ је његова улога да слави успомену на манастирског ктитора. Реч је о локалном, студеничком култу, а не општем, који ће се проширити касније посредством Стефановог опширног житија, Савине службе и синаксарског житија.³² По врх свега, Симеоново ктиторско житије не садржи опис објављивања Симеонових моштију у Студеници мироточењем, што би могло указивати на то да је Житије завршено пре овог догађаја, пре фебруара 1208. или 1209.³³ Из свих наведених разлога изостаје и помен Симеона као светог у ктиторском житију.

Према свему изложеном предлажем да се датовање Стефанове повеље Манастиру Хиландару помери у време после Симеоновог свитељског објављивања у Студеници, можда и одмах после транслације, а пре завршетка писања Симеоновог ктиторског житија – **ОКО 1207/1208. ГОДИНЕ.**

**SUR LA DATE À LAQUELLE LE GRAND JOUPAN STEFAN NEMANJIĆ
A DÉLIVRÉ SA CHARTE AU MONASTÈRE DE CHILANDAR**
(Résumé)

La charte du grand joupán Stefan Nemanjić portant donation au monastère de Chilandar de villages situés à Hvosno et en Dioclée porte uniquement pour date l'indication du jour et du mois (29 septembre). La science connaît plusieurs propositions quand à son année de délivrance, parmi lesquelles celle rencontrant le plus de faveur, 1200-1202, remonte à 1925 et est due à Aleksandar Solovjev. Celui-ci a estimé que cette charte n'a pu être délivrée après 1202, car Stefan y souligne qu'il est le gendre de l'empereur byzantin Alexis III Ange, or c'est cette même année, au

³¹ Обично се узима да је Сава писање Студеничког типика и Симеоновог кти-торског житија започео у Хиландару, а коначно уобличио у Студеници после транслације очевих моштију. За Типик нема разлога да се сумња у такву хронолошку реконструкцију, док је код Житија она почивала управо на датирању Стефанове повеље у раздобље 1199–1202. Из тога је извођена претпоставка да је Сави у Хиландару најкасније од 1202. била доступна Стефанова повеља па је знатне њене делове, као уосталом и биографску и реторску схему, искористио за свој спис (Р. Маринковић, *нав. дело*, 211–212; Ђ. Трифуновић, *О настанкуписа Светога Саве*, 69). Но, према овде понуђеном датирању Стефанове повеље, Сава би требало да је написао већи део, ако не и читаво житије тек у Студеници.

³² Уп. Д. Поповић, *Под окриљем светости*, 52–53.

³³ Ђ. Трифуновић, *нав. место*.

Када је велики жупан Стефан Немањић издао повељу Хиландару?

plus tard, qu'il a chassé son épouse Eudoxie. Toutefois, des sources découvertes plus récemment sont venues attester que le lien de parenté entre le grand joupán de Serbie et la famille impériale byzantine était encore affiché avec fierté y compris après 1202. Par ailleurs, on sait qu'avant même l'éclatement de la guerre ouverte entre Stefan, le grand joupán de Serbie, et son frère Vukan, roi de Dioclée (1202-1205), tous deux entretenaient déjà des relations tendues. On ne peut donc que difficilement imaginer que le premier ait pu avant ce conflit et, encore moins, pendant celui-ci, faire donation à Chilandar de possessions qui se trouvaient sur le territoire soumis à son frère.

On constate aussi que dans cette charte Stefan emploie le qualificatif de saint à l'égard de son père qu'il appelle le moine Simeon, ancien grand joupán. Ceci permettrait donc de penser que sa délivrance remonte à une époque où la procédure de canonisation de Simeon était entrée dans sa phase finale, ou était déjà terminée, c'est-à-dire après la translation des reliques de Simeon de Chilandar à Studenica, en 1207. D'après les exemples relevés dans la pratique culturelle chez les Serbes orthodoxes au Moyen Age, la reconnaissance de la sainteté pouvait immédiatement suivre les événements appelés *elevatio*, *translatio* et *miracula*. En l'occurrence, il n'était pas nécessaire d'attendre la composition d'un office et d'une vie dédiés à ce saint. L'évocation de la tombe de Simeon à Chilandar, et non de ses reliques, en tant qu'objet de vénération semble aussi suggérer une sépulture alors vide et le culte de la tombe du ktètor, c'est-à-dire une époque postérieure à leur translation à Studenica en 1207. Cette translation ayant, de fait, privé les moines de Chilandar de la présence et du soutien direct de leur ktètor, il paraît probable que Stefan Nemanjić ait alors tenu à faire don au monastère de riches possessions par cette charte pour, en quelque sort compenser cette perte. Dans une atmosphère de paix s'étendant à l'ensemble du pays et d'entente entre les frères, après la victoire de Stefan sur Vukan dans le conflit qui les a opposés, Stefan fait don à Chilandar de riches possessions parmi lesquelles figurent aussi des biens situés en Dioclée, en affirmant ainsi par cette charte sa légitimité de souverain. Il existerait même la possibilité selon laquelle Stefan ait délivré cette charte après l'abdication et le retrait définitif de Vukan en Dioclée, entre avril 1207 et juillet 1208. Vukan est alors passé en Serbie où il a été, avec son frère, ktètor de la décoration de la fondation de leur père à Studenica. Enfin on note que lors de la réalisation de la composition appelée Vie du Ktètor Simeon, le frère cadet de Stefan, Sava, a repris certains éléments figurant dans la charte de Stefan à Chilandar. Or, la rédaction de la Vie de Simeon ayant été achevée par Sava en 1208/09, la délivrance de la charte de Stefan est forcément antérieure à cette année.

Au vu de ce qui précède, l'auteur propose de ramener la délivrance de cette charte de Stefan en faveur du monastère de Chilandar à une époque postérieure à la manifestation de la sainteté de Simeon à Studenica (écoulement de la myrrhe), peut être immédiatement après la translation de ses reliques, et assurément avant la fin de la rédaction de la vie du ktètor Simeon – **soit vers 1207/1208**.